

УДК 343.915(477)

І. О. Бандурка**РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ
У ГАЛУЗІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ**

Наведено сукупність міжнародних актів щодо захисту прав дитини, які ратифіковані Верховною Радою України і у зв'язку з цим прийняті нею до виконання.

Ключові слова: дитина, права дитини, законодавство, кримінально-правовий захист, нормативно-правовий акт.

З проголошенням незалежності України та з прийняттям Основного закону держави – Конституції України, найвищою цінністю визнається людина, її права та свободи. Особлива увага приділяється захисту прав та свобод дитини, зокрема кримінально-правовій охороні дитинства. Формування національного законодавства в галузі захисту прав та свобод дітей, в тому числі і кримінально-правового захисту, відбувається з урахуванням нормативно-правових актів міжнародного рівня.

Дослідженням тематики правового захисту дітей свого часу займалися різні вчені, насамперед: О. М. Бандурка, Н. В. Лінник, К. Б. Левченко, П. М. Рабінович, Н. І. Карпачова, І. Б. Усенко, А. С. Мацко, Ю. О. Трестер, В. Г. Буткевич, Ю. М. Рижук та інші.

Взагалі, початком правової діяльності в галузі захисту прав дитини можна вважати створення Міжнародного союзу захисту дітей у 1923 році, який розробив і затвердив перший міжнародний акт з захисту прав дітей Декларацію прав дитини. Ця декларація увійшла в історію як Женевська декларація, що включала п'ять основних принципів і відіграла важливу роль у створенні світової системи захисту прав дитини. Декларація прав дитини вперше у той час, коли була поширена експлуатація фізичної праці дітей на виробництві без урахування їх вікового стану, поставила питання про заборону примусової дитячої праці. Водночас Декларація також порушила питання про зобов'язання держав на встановлення обов'язкової освіти для дітей як майбутнього розвитку людства. Це був крок, на який більшість країн світу змушені були піти не за умови гуманного підходу, а з урахуванням розвитку економічних відносин, технореволюції, яка охопила більшість країн світу і передбачала формування нових вимог до робочої сили, коли виникла потреба у професійній праці, інтелекті працівника, а не тільки у використанні його фізичної сили. Слід підкреслити, що не всі країни – підписанти Декларації – добросовісно втілювали її принципи у реалізацію власної політики щодо захисту прав і свобод дитини. Наприклад, у такій країні, як Велика Британія, після прийняття Декларації не був скасований закон про тілесні покарання дітей (він був лише скасований у 1989 році після прийняття спеціального

Акта про права дитини) та впродовж багатьох років використовувалась примусова робота дітей. В той же час у СРСР, як і в Україні, що входила до його складу, права дитини відповідно до принципів Декларації у більшості випадків дотримувалися [1, с. 42].

Основними міжнародно-правовими актами у галузі прав людини, що були прийняті Організацією Об'єднаних Націй, та такими, що започаткували новий розвиток захисту прав дитини, є: Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р.; Конвенція про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього (1948 р.); Європейська конвенція захисту прав і основних свобод людини (1950 р., ратифікована Україною 17.07.1997); Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. (ратифікований Україною 19.10.1973, вступив в дію для України 03.01.1976); Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. (вступив у дію для України 23.03.1976); Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р.; Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р.; Конвенція про права дитини 1989 р. та ряд інших.

Вищевказані міжнародно-правові документи були використані Україною під час формування власної системи кримінально-правового захисту прав дітей. Основним законодавчим актом в Україні в сфері такого захисту є Кримінальний кодекс України.

Від часу здобуття незалежності, впродовж наступних десяти років, в Україні діяло пристосоване до нових реалій кримінальне законодавство колишньої УРСР. Виходячи із головних завдань кримінально-правової політики молодій Українській державі – забезпечення охорони її незалежності, функціонування соціально-політичної та економічної систем, захисту особи, її свобод та інтересів як основної цінності в процесі державотворення, – існуюче на зорі української незалежності кримінальне законодавство, звісно, потребувало суттєвих змін та доповнень. З іншого боку, декларовані засади розбудови Української держави (Декларація про державний суверенітет) вимагали створення на новій основі відповідного кримінального законодавства. Процес пристосування кримінального законодавства УРСР до завдань розбудови незалежної України розпочався у перші місяці після підтвердження на Всенародному референдумі Акта проголошення незалежності України. Вже у березні 1992 р. з Кримінального кодексу України були вилучені такі міри покарання, як заслання і вислання. З прийняттям Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України, Кодексу України про адміністративні правопорушення і Митного кодексу України» (17 червня 1992 р.), внесення змін і доповнень у чинне на той час кримінальне законодавство України набуло системно-регульованого характеру [2, с. 82].

Зміни, головним чином, стосувалися встановлення кримінальної відповідальності за дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади, за посягання на територіальну цілісність України, за масові безпорядки. Були переглянуті склади державних злочинів, різко скорочувалося застосування виключної міри покарання – смертної кари. Проте чинний на той момент Кримінальний кодекс містив у собі багато недоліків. Це певним чином було обумовлено змінами, що відбулися в економічних та політичних відносинах у нашому суспільстві, зокрема процесами демократизації, гуманізації, роздержавлення власності, демонополізації, розвитком ринкових умов економіки. Саме тому виникла необхідність розробки та прийняття нового кримінального законодавства.

5 квітня 2001 року був прийнятий діючий сьогодні Кримінальний кодекс України, який набрав чинності з 1 вересня 2001 року. Серед новацій Кодексу слід відзначити його спрямованість на захист прав і свобод людини, зокрема дітей, встановлення відповідальності за навмисне доведення підприємства до банкрутства, фіктивне банкрутство, незаконну приватизацію державного і комунального майна шляхом заниження його вартості або використання підроблених приватизаційних документів; введення кримінальної відповідальності за такі злочини проти громадського порядку і моралі, як проституція, примушення до зайняття проституцією або втягування до неї. При цьому якщо раніше передбачалася відповідальність за зґвалтування тільки жінки, то тепер передбачена кримінальна відповідальність за подібні дії і стосовно чоловіків; вилучення норми про кримінальну відповідальність за образу або наклеп (ці питання вирішуватимуться в цивільно-правовому порядку) тощо.

Кримінальний кодекс України суттєво розширив сферу захисту прав дітей від різних злочинних посягань. Аналіз норм Кримінального кодексу України свідчить, що серед них є як ті, що безпосередньо спрямовані на захист життя, здоров'я, недоторканності дитини, так і ті, в яких її права є додатковим об'єктом захисту, а також передбачається відповідальність за залучення дитини до вчинення злочину. Крім цього, наявність у потерпілого статусу дитини враховується при призначенні винній особі покарання.

У сфері охорони дитинства впродовж останніх років реалізується ціла низка державних цільових соціальних програм, зокрема, в 2014 році діючими є такі: Загальнодержавна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року; Державна цільова соціальна програма розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року; Державна цільова соціальна програма розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року; Державна цільова соціальна програма розвитку виробництва продуктів дитячого харчування на 2012–2016 роки; Загальнодержавна програма забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції,

лікування, догляду та підтримки ВІА-інфікованих і хворих на СНІД на 2009–2014 роки; Державна цільова соціальна програма реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування на період до 2017 року; Державна цільова соціальна програма подолання та запобігання бідності на період до 2015 року тощо [3].

Забезпечуючи реалізацію державної політики у цій сфері, а також реагуючи на нові виклики правам дітей, в Україні здійснено реформування державної системи охорони дитинства. Зокрема, у 2007 році внесено суттєві зміни до Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», які передбачають більш конкретні та цілеспрямовані форми діяльності державних установ у сфері захисту прав дітей.

Згідно з вимогами ст. 1 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» здійснення соціального захисту дітей і профілактики серед них правопорушень покладається в межах визначеної компетенції на:

- центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей, відповідні структурні підрозділи обласних, Київської міської та районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад;

- уповноважені підрозділи органів внутрішніх справ; приймальники-розподільники для дітей органів внутрішніх справ; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я;

- спеціальні виховні установи Державної пенітенціарної служби України;

- притулки для дітей;

- центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) [4].

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про попередження насильства у сім'ї» від 15 листопада 2001 р. № 2789-III здійснення заходів із попередження насильства в сім'ї в межах наданих їм повноважень покладається на: 1) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань попередження насильства в сім'ї; 2) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань попередження насильства в сім'ї; 3) відповідні підрозділи органів внутрішніх справ; 4) органи опіки і піклування; 5) спеціалізовані установи для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства: (кризові центри для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення; центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї).

Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи й організації незалежно від форми власності, об'єднання громадян, а також окремі громадяни можуть сприяти здійсненню заходів щодо попередження насильства в сім'ї [4]. Але виникає багато проблем у практиці застосування правових норм під час захисту прав дитини, під час усунення прогалини в чинному законодавстві.

Законодавство у сфері кримінально-правового захисту прав дитини за період незалежності України зазнало значних змін, проте в сучасних умовах потребує подальшого вдосконалення правова база захисту дітей від насильства в сім'ї, сексуальної і фізичної експлуатації, шахрайських дій відносно них, захисту дітей у зонах збройних конфліктів, у статусі біженців і потерпілих від корисливих посягань та особистої недоторканності.

Список використаних джерел: 1. Лінник Н. В. Історичні передумови захисту прав і свобод дитини на різних етапах розвитку суспільства / Н. В. Лінник // Університетські наукові записки. – 2006. – № 2 (18). – С. 41–45. 2. Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України : навч. посіб. / І. Я. Терлюк – Львів : Ліга-Прес, 2007. – 92 с. 3. Кривачук Л. Ф. Державна політика у сфері охорони дитинства в Україні: формування та реалізація / Л. Ф. Кривачук. – Львів : ЛДФА, 2012. – 480 с. 4. Про попередження насильства в сім'ї : закон України від 15 листоп. 2001 р. № 2789-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 10. – Ст. 70. 5. Кримінальний кодекс України. – Київ : Право, 2003. – 176 с. 6. Декларація прав дитини : від 20.11.1959 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384.

Надійшла до редколегії 06.06.2014

Бандурка И. А. Развитие законодательства Украины в отрасли уголовно-правовой защиты прав ребёнка

Приведена совокупность международных актов относительно защиты прав ребёнка, которые ратифицированы Верховной Радой Украины и в этой связи приняты ею к исполнению.

Ключевые слова: ребёнок, права ребёнка, законодательство, уголовно-правовая защита, нормативно-правовой акт.

Bandurka I. O. Development of legislation of Ukraine in the sphere of criminal-legal protection of children rights

The development normative-legal acts in the sphere of criminal-legal protection of children rights since independence of Ukraine is considered. A set of international instruments that dedicated to protecting the rights of the child is shown.

Keywords: child, rights of the child, legislation, criminal-legal protection, normative-legal act.

